

*Ковальчук Світлана Миколаївна,
здобувачка навчально-наукового
інституту права та психології,
Національної академії внутрішніх справ*

*Науковий керівник:
Назаренко Ольга Анатоліївна,
старший викладач кафедри теорії, історії та філософії права
навчально-наукового інституту права та психології,
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук*

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

У сучасних політичних умовах існування принцип верховенства права продовжує залишатися фундаментальною основою для сьогоденної правової системи, що впливає, як на організацію державної влади, так і життєдіяльність кожного громадянина. На сьогоднішній день цей принцип покликаний передбачати підпорядкування всіх учасників суспільних відносин закону, справедливості та моралі, які гарантують стабільність у сфері захисту прав людини. Здійснюючи дослідження принципу верховенства права варто звернутись до стародавніх часів. Так, в античній філософії ідея верховенства права формувалася вже в працях Аристотеля, який зазначав, що закон повинен панувати над усім, а не воля окремої людини. На його думку, справедлива держава будується не на примусі та свавіллі влади, а на дотриманні розумних законів, що відображають загальні інтереси суспільства [1, с. 27]. Зокрема, Джон Локк у своїх «Двох трактатах про правління» розвинув ці ідеї, підкресливши, що мета держави – забезпечення природних прав людини: життя, свободи та власності. Він стверджував, що влада повинна бути обмежена законом, а закон – вираженням суспільної згоди [2, с. 47]. Такий підхід став основою концепції правової держави, де верховенство права гарантує свободу особистості. Шарль Монтеск'є у «Дусі законів» довів необхідність розподілу влади на законодавчу, виконавчу та судову як спосіб забезпечення верховенства права. Його концепція стримувань і противаг вплинула на формування сучасних демократичних держав, де контроль влади та баланс інтересів громадян забезпечують стабільність суспільного порядку [3, с. 125]. Натомість, Іммануїл Кант вважав, що верховенство права – це фундамент морального і правового порядку. У його концепції «Rechtsstaat» право виступає не лише як інструмент контролю, а як гарантія свободи кожного громадянина, що узгоджується з свободою інших [4, с. 36]. Як можна побачити історія формування принципу верховенства права має потужне коріння, яке сягає античних часів. Існування незалежної та демократичної держави неможливо уявити без його панування, адже регулювання суспільних відносин передбачає прийняття законодавчих актів, які будуть містити норм права, які відповідатимуть його цінностям та ідеалам справедливості.

Так, принцип верховенства права закріплений у ч. 1 ст. 8 Конституції де зазначено, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права [5], а також розкривається у наукових працях вітчизняних авторів, зокрема Б.В. Малишева, який в основу принципу верховенства права закладає ідею природних прав людини. Здійснюючи при цьому критичну оцінку законодавства крізь призму принципу справедливості, який відображається у невід'ємних правах людини. Така оцінка відбувається як щодо змісту, так і форми та практики реалізації. Принцип верховенства права для свого функціонування потребує існування позитивного законодавства. Тому що права людини повинні охоронятися силою закону. Держава в свою чергу шляхом правотворчості виконує свій обов'язок стосовно забезпечення і утвердження прав людини [6, с. 32-33]. Схожу думку висвітлює О. А. Золотарьова, яка зазначає, що зумовленість діяльності держави, її органів та посадових осіб необхідністю забезпечити дотримання прав та свобод людини і громадянина, закони мають прийматися з цієї позиції, щоби гарантувати дотримання цих прав і соціальну справедливість складають власне основу принципу верховенства права [7, с. 657]. Загалом, у сучасній правничій науці продовжують тривати дискусії щодо узгодженого розуміння принципу верховенства права, які підтверджуються численною кількістю висвітлених у наукових працях позиціях.

Так, у юридичній енциклопедії верховенство права тлумачать, як принцип, що передбачає панування права в процесі функціонування правової держави та життєдіяльності громадянського суспільства [8, с. 127]. Як зазначає Г.О. Попадинець у правовій державі принцип верховенства права передбачає функціонування та створення не тільки державних органів, а й громадських організацій, соціальних спільнот, порядок їх взаємовідносин. Даний принцип дає можливість звернути увагу на той факт, що право є основою організації і життєдіяльності держави в особі її органів і посадових осіб, громадських організацій, а не створюється державою [9, с. 331]. Л.М. Ніколенко вважає, що сучасні правові держави та демократичні держави повинні розвиватись на основі принципу верховенства права і беззаперечно дотримуватись. Зміст верховенства права становлять не тільки норми права як зразки поведінки, а відповідний механізм реалізації приписів правових норм [10, с. 84]. Також, варто погодитись з позицією, яку висвітлюють М. Братсюк та О. Росоляк, які зазначають, що принцип верховенства права можна трактувати як панування права українського народу, вираженого та втіленого чинною Конституцією України як волеустановленим актом нашого народу. Важливою в плані верховенства права є ідея первинності і визначальності людини і народу та їх права стосовно державної влади з її писаним, державним правом [11, с. 14]. Враховуючи вище висвітлені положення слід відзначити, що принцип верховенства права представляє собою певним чином поєднання самої ідеї справедливості та відображення цінності прав людини. Крім того, він потребує наявності надійної нормативно-правової бази для його реалізації в інтересах людини, а саме підтримання якості втілення на практиці приписів норм права, не тільки за допомогою держави в особі її органів, але й представників

громадянського суспільства. Також цікавою представляється позиція, яку висловлює Я. Берназюк, який пропонує розглядати верховенство права як багатовимірний концепт, що виходить за межі традиційного правового розуміння. Він аналізує класичні складові (законність, правова визначеність, незалежність суду) та вводить нові виміри: штучний інтелект як виклик правозастосуванню, національна безпека як сфера, де правові гарантії мають зберігатися навіть у надзвичайних умовах, міжпоколіннєва відповідальність як етична складова правової політики [12]. Так, позиція автора наголошує на тому, що верховенство права має адаптуватися до нових реалій, зберігаючи свою гуманістичну сутність і здатність захищати права людини. Таким чином, принцип верховенства права представляє собою поєднання давніх філософських традицій, сучасних концепцій правознавства та практики національних і міжнародних органів. Він включає формальні елементи (законність, передбачуваність, стабільність) та змістовні (справедливість, мораль, гуманізм, права людини). Реалізація цього принципу є ключовою умовою розвитку демократичної правової держави, підвищення довіри громадян до держави та ефективного функціонування правової системи.

Отже, підсумовуючи можна зробити висновок, що значна кількість наукових класичних та сучасних поглядів демонструють, що з позиції теоретичного аналізу на сьогоднішній день принцип верховенство права – це не просто юридична категорія, але й навіть цілісна філософсько-правова концепція, що забезпечує баланс між владою та правами людини, створює умови для стабільності та розвитку демократичного суспільства. Додатково, важливо відзначити, що реалізація цього принципу містить у собі потребу постійного контролю за незалежністю судової влади, професійної підготовки правників та активної позиції громадянського суспільства. Тільки комплексний підхід забезпечує справжнє панування верховенство права та можливість його подальшого розширення для забезпечення розвитку правової і незалежної держави, яка буде сприяти надійному захисту прав і свобод кожної людини.

Список використаних джерел

1. Арістотель. Політика. Київ : Основи, 2000. 239 с.
2. Локк Дж. Два трактати про правління. Київ : Юніверс, 2001. 392 с.
3. Монтеск'є Ш. Дух законів. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 656 с.
4. Кант І. До вічного миру. Київ : Наукова думка, 2001. 112 с.
5. Конституція України: Редакція від 28.06.1996. № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 07.11.2025).
6. Малишев Б.В., Москалюк О.В. Застосування норм права (теорія і практика). Київ: Реферат, 2010. 260 с.
7. Золотарьова О. А. Співвідношення принципів верховенства права та законності в українському праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 654-658 URL: http://www.lsej.org.ua/6_2023/152.pdf

8. Авакян Т. А. Верховенство права як основоположний принцип державної політики у сфері внутрішніх справ. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. Київ, 2015. № 2 (10). С. 124-132

9. Попадинець Г.О. Принцип верховенства права як засадничий принцип правової держави. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*, 2025. Серія ПРАВО. Випуск 90: ч. 5. С. 328-332

10. Ніколенко Л. М. Визначення принципу верховенства права в господарському судочинстві. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 1. С. 82–86.

11. Братсюк М., Росоляк О. Співвідношення принципу верховенства права та принципу законності. *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 2018. 1 (13). С. 11–17.

12. Берназюк Я. Верховенство права та його складові: класичні, нові та нетипові принципи. 2024 URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2024/components_of_the_rule_of_%20law_bernaziuk.pdf

*Кожушко Уляна Володимирівна,
курсант навчально-наукового
інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ*

*Науковий керівник:
Дорощук Ніна Олександрівна,
професор кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат історичних наук, доцент*

ГЕЛЬСІНСЬКІ УГОДИ: ЇХ ЗМІСТ ТА ЗНАЧЕННЯ

Дослідження проблематики Гельсінських угод є важливим для українського сьогодення, що обумовлено їх значенням для формування системи європейської безпеки. Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі (Гельсінські угоди) було підписано 1 серпня 1975 р. у м. Гельсінкі (Фінляндія). Через тридцять років після закінчення Другої світової війни 35 країн Європи та Північної Америки нарешті досягли порозуміння щодо післявоєнного закріплення кордонів та важливості визнання принципів територіальної цілісності та державного суверенітету одна одної.

Підписання Гельсінських угод сприяло розрядці міжнародної напруги, адже провідні держави світу брали на себе такі зобов'язання:

- мирно вирішувати суперечки, уникаючи сили, чи погроз застосування сили, щоб таким чином були створені умови «у яких їхні народи зможуть жити